O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2026, [14]
ISSN 2181-7324(Print)

IJTIMOIY FANLAR
http://journals.nuu.uz
ISSN 3093-8996(Onlayn)

UDK: 37.02:81’243

Nigina AXMEDOVA,
O‘qituvchi, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, Samarqand, O‘zbekiston
E-mail: akhmedovanigina0@gmail.com
Gulhayo ABDUSAIDOVA,
O‘qituvchi, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Toshkent, O‘zbekiston
E-mail: abdusaidovagulhayo2000@gmail.com

Dotsent, PhD F.Temirova taqrizi asosida

XORIJIY TILNI O‘RGANISHDA TALABALARNING NUTQIY TO‘SIQLARINI BARTARAF ETISH VA ERKIN MULOQOT KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Annotatsiya

Mazkur maqolada xorijiy tilni o‘rganish jarayonida talabalarda uchraydigan nutqiy to‘siqlar, ularning kelib chiqish sabablari hamda ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etishning pedagogik usullari tahlil qilinadi. Maqolada nutqiy to‘siqlarning psixologik, lingvistik va pedagogik omillari yoritilib, ularni kamaytirishda juftlikda ishlash, rolli o‘yinlar, takroriy nutqiy mashqlar, qo‘llab-quvvatlovchi fikr-mulohaza va kommunikativ topshiriqlardan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Xorijiy til ta’limi, kommunikativ kompetensiya, nutqiy to‘siqlar, erkin muloqot, nutqiy xavotir, talabalar, og‘zaki nutq, interfaol metodlar.

OVERCOMING SPEAKING BARRIERS AND DEVELOPING FREE COMMUNICATION SKILLS AMONG STUDENTS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Annotation

This article analyses the speaking barriers encountered by students in the process of learning a foreign language, the causes of these difficulties, and pedagogical methods for overcoming them. It examines the psychological, linguistic, and pedagogical factors underlying speaking barriers and explores the potential of pair work, role-playing, repeated speaking exercises, supportive feedback, and communicative tasks in reducing these barriers.

Key words: Foreign language education, communicative competence, speaking barriers, fluent communication, speaking anxiety, students, oral communication, interactive methods.

ПРЕОДОЛЕНИЕ РЕЧЕВЫХ БАРЬЕРОВ И ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ СВОБОДНОГО ОБЩЕНИЯ У СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В данной статье анализируются речевые барьеры, с которыми сталкиваются студенты в процессе изучения иностранного языка, причины их возникновения, а также педагогические методы преодоления этих трудностей. Рассматриваются психологические, лингвистические и педагогические факторы, лежащие в основе речевых барьеров, а также возможности использования работы в парах, ролевых игр, повторяющихся речевых упражнений, поддерживающей обратной связи и коммуникативных заданий для их преодоления.

Ключевые слова: Обучение иностранному языку, коммуникативная компетенция, речевые барьеры, свободное общение, речевая тревожность, студенты, устная речь, интерактивные методы.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida xorijiy tillarni bilish oliy ta’lim tizimida tahsil olayotgan talabalarning akademik, kasbiy va shaxsiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy til orqali xalqaro ilmiy manbalardan foydalanish, boshqa madaniyat vakillari bilan muloqot qilish hamda kasbiy faoliyatda samarali ishtirok etish imkoniyatlari kengayadi. Shu sababli zamonaviy til ta’limining asosiy maqsadlaridan biri talabalarda nafaqat lingvistik bilimlarni, balki kommunikativ kompetensiyani ham shakllantirishdan iborat.

Kommunikativ kompetensiya shaxsning muayyan vaziyatda til vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanishi, o‘z fikrini tushunarli ifodalashi, suhbatdoshning fikrini anglay olishi va muloqot jarayonida tegishli nutqiy strategiyalarni qo‘llashi bilan tavsiflanadi. Biroq grammatik qoidalarni bilish va yetarli lug‘at boyligiga ega bo‘lish har doim ham erkin so‘zlashish imkonini bermaydi. Ayrim talabalar yozma topshiriqlarni yaxshi bajarsalar-da, og‘zaki suhbatda qatnashish, savollarga tezkor javob berish yoki o‘z fikrini mustaqil bayon qilishda qiynaladilar.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur holatning muhim sabablaridan biri xorijiy tilda muloqot qilish bilan bog‘liq psixologik xavotirdir. E. K. Horvits, M. B. Horvits va J. Koup. xorijiy tilni o‘rganish jarayonidagi xavotirni o‘ziga xos hissiy, kognitiv va xulq-atvor omillari bilan bog‘liq hodisa sifatida izohlaydilar [1]. Bunday xavotir, ayniqsa, talabadan auditoriya oldida gapirish, kutilmagan savollarga javob berish yoki o‘z fikrini xorijiy tilda himoya qilish talab etilganda kuchayishi mumkin. P. D. MacIntyre va hammualliflar tomonidan ishlab chiqilgan ikkinchi tilda muloqot qilishga tayyorlik modeli esa til bilimidan tashqari psixologik holat, ijtimoiy muhit va muayyan vaziyatning ham kommunikativ faollikka ta’sir ko‘rsatishini asoslaydi [2].

Maqolaning maqsadi xorijiy tilni o‘rganayotgan talabalarda uchraydigan nutqiy to‘siqlarni tahlil qilish hamda ularni bartaraf etish va erkin muloqot ko‘nikmalarini

rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik usullarni aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

talabalarda nutqiy to‘siqlarni yuzaga keltiruvchi psixologik, lingvistik va pedagogik omillarni aniqlash;

xorijiy tilda muloqot qilishga tayyorlik va nutqiy xavotir o‘rtasidagi bog‘liqlikni ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilish;

erkin muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beruvchi interfaol metodlarni tavsiflash;

xorijiy til darslarida qo‘llash mumkin bo‘lgan bosqichma-bosqich pedagogik yondashuvni taklif etish.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot sifat tahliliga asoslangan nazariy-tahliliy tadqiqot hisoblanadi. Unda xorijiy tilni o‘rganish jarayonidagi xavotir, muloqotga tayyorlik, og‘zaki nutqni rivojlantirish va til o‘rgatish metodlariga bag‘ishlangan ilmiy manbalar o‘rganildi. Ushbu tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish metodidan foydalanildi. Hamda xorijiy til ta’limida nutqiy xavotir va muloqotga tayyorlik masalalarini o‘rgangan ilmiy ishlarning asosiy g‘oyalari tahlil qilindi. Xususan, Horwitz va hammualliflarning xorijiy til auditoriyasidagi xavotirga doir tadqiqoti, MacIntyre va hammualliflarning muloqotga tayyorlik modeli hamda Nationning til o‘rganishning to‘rt yo‘nalishiga asoslangan yondashuvi ko‘rib chiqildi [1].

Qiyosiy tahlil. Nutqiy to‘siqlarning turli ko‘rinishlari va ularni kamaytirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar o‘zaro taqqoslandi.

Tizimlashtirish. Aniqlangan muammolar psixologik, lingvistik va pedagogik toifalarga ajratildi. Har bir toifaga mos keladigan o‘qitish strategiyalari belgilandi.

Pedagogik umumlashtirish. Ilmiy manbalarda yoritilgan nazariy qarashlar asosida talabalarning kommunikativ faolligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Nation tomonidan taklif etilgan til o‘rganishning to‘rt yo‘nalishi — mazmunni tushunishga asoslangan kirish, mazmunli chiqish, tilga yo‘naltirilgan o‘rganish va ravonlikni rivojlantirish — xorijiy til darslarini tashkil etishda muhim nazariy asos sifatida qaraldi [3]. Shuni ta’kidlash lozimki, ushbu maqolada yangi tajriba-sinov ishlari yoki talabalar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalari keltirilmagan. Shu sababli maqoladagi natijalar muallifning ilmiy adabiyotlar tahlili asosida shakllantirgan umumlashtirishlari va pedagogik takliflarini ifodalaydi.

Natijalar. O‘rganilgan ilmiy manbalar asosida talabalarning nutqiy to‘siqlarini kamaytirish va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik usullar umumlashtirildi.

Talabalarda nutqiy to‘siqlarni yuzaga keltiruvchi omillar. Xorijiy tilda erkin muloqot qilishga to‘sqinlik qiluvchi omillarni psixologik, lingvistik va pedagogik guruhlarga ajratish mumkin. Psixologik to‘siqlar xato qilishdan qo‘rqish, o‘ziga ishonchsizlik va salbiy baholanishdan xavotirlanishda namoyon bo‘ladi. Horwitz va hammualliflar xorijiy tilni o‘rganish jarayonidagi xavotirning muloqot faolligiga ta’sirini ta’kidlaydilar [1]. Bunday holatlar talabalarni o‘z fikrini erkin ifodalashdan tiyishi mumkin.

Lingvistik to‘siqlar lug‘at boyligining cheklanganligi, grammatik tuzilmalarni qo‘llashdagi qiyinchiliklar va talaffuz muammolari bilan bog‘liq. Bu omillar nutqning uzilib qolishiga va fikrni izchil ifodalashda qiyinchiliklarga sabab bo‘ladi. Pedagogik to‘siqlar esa darslarda amaliy muloqot uchun imkoniyatlarning yetarli emasligi, xatolarni haddan tashqari ko‘p tuzatish va talabalarni tayyorgarliksiz murakkab nutqiy vaziyatlarga jalb qilish bilan izohlanadi. Tsiplakides va Keramida talabalarning nutqiy xavotirini kamaytirishda qulay ta’lim muhitini yaratish muhimligini qayd etadilar [4].

Nutqiy to‘siqlarni bartaraf etishning samarali pedagogik usullari. Talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlar muhim ahamiyatga ega. Jumladan, juftlikda ishlash, rolli o‘yinlar va guruhli munozaralar talabalarga xorijiy tilni real kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash imkonini beradi.

Takroriy nutqiy mashqlar fikrni izchil ifodalash, kerakli so‘zlarni tez esga tushirish va nutq ravonligini rivojlantirishga yordam beradi. Nationning til o‘rganishning to‘rt yo‘nalishiga asoslangan yondashuvi mazmunni tushunish, til vositalarini o‘zlashtirish, nutq yaratish va ravonlikni rivojlantirishning o‘zaro bog‘liqligini ta’kidlaydi [3,8]. Shuningdek, o‘qituvchining qo‘llab-quvvatlovchi fikr-mulohazasi, mavzuga oid tayanch iboralar va o‘z-o‘zini baholash mashqlari talabalarning nutqiy ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bunda xatolarni jazolash vositasi emas, balki o‘rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qilish muhimdir.

Muloqotga tayyorlik va nutqiy ishonchning o‘zaro bog‘liqligi. Talabaning xorijiy tilni bilishi uning ushbu tilda muloqot qilishga doimo tayyorligini anglatmaydi. MacIntyre va hammualliflar muloqotga tayyorlik til kompetensiyasi bilan bir qatorda psixologik va vaziyatga oid omillarga ham bog‘liqligini asoslaydilar [2, 556].

Shu sababli mashg‘ulotlarni oddiydan murakkabga qarab tashkil etish maqsadga muvofiq. Dastlab talabalar mustaqil tayyorgarlik ko‘radi, keyin juftlikda va kichik guruhlarda muloqot qiladi, so‘ng auditoriya oldida fikr bildiradi. Bunday yondashuv nutqiy tajribani bosqichma-bosqich kengaytirishga yordam berishi mumkin.

4. Erkin muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish modeli. Adabiyotlar tahlili asosida talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan quyidagi to‘rt bosqichli model taklif etiladi:

Nutqiy to‘siqlarni aniqlash - talabalarning qiyinchiliklari va muloqotdagi faolligini kuzatish.

Tayyorgarlikni shakllantirish - mavzuga oid lug‘at va foydali iboralarni o‘rgatish, psixologik qo‘llab-quvvatlash.

Amaliy muloqotni tashkil etish - rolli o‘yinlar, juftlikdagi suhbatlar va guruhli munozaralardan foydalanish.

Natijalarni tahlil qilish - fikr-mulohaza berish, o‘z-o‘zini baholash va murakkabroq nutqiy vazifalarga bosqichma-bosqich o‘tish.

Mazkur model nazariy tahlil asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, uning samaradorligini amaliy tadqiqotlar orqali tekshirish talab etiladi.

1-jadval. Nutqiy to‘siqlar va ularni bartaraf etishga qaratilgan pedagogik usullar

Nutqiy to‘siq	Tavsiya etiladigan usul	Kutiladigan natija
Xato qilishdan qo‘rqish	Qo‘llab-quvvatlovchi fikr-mulohaza	Nutqiy ishonchni mustahkamlash
Lug‘at boyligining cheklanganligi	Mavzuli lug‘at va tayanch iboralar	Fikrni ifodalash imkoniyatlarini kengaytirish
Nutqdagi ortiqcha to‘xtalishlar	Takroriy nutqiy mashqlar	Ravonlikni rivojlantirish
Auditoriya oldida gapirishdan tortinish	Juftlikdan guruhga, guruhdan auditoriyaga bosqichma-bosqich o‘tish	Ommaviy muloqotga moslashish

Nutqiy to‘siq	Tavsiya etiladigan usul	Kutiladigan natija
Fikrni tez tashkil eta olmaslik	Rejalashtirish va yo‘naltiruvchi savollar	Nutqning izchilligini oshirish
Muloqotda kam ishtirok etish	Mazmunli guruhli topshiriqlar	Kommunikativ faollikni rag‘batlantirish

Mazkur model nazariy tahlil asosida taklif qilingan bo‘lib, uni amaliyotga tatbiq etishdan oldin talabalar bilan tajriba-sinov tadqiqoti orqali tekshirish lozim.

Muhokama. O‘rganilgan ilmiy manbalar va ularning tahlili xorijiy tilda erkin muloqot qilish qobiliyatini faqat til bilimlari bilan izohlash yetarli emasligini ko‘rsatadi. Kommunikativ faollik til vositalari, hissiy holat, vazifa xususiyatlari va ta’lim muhitining o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi.

Birinchidan, nutqiy xavotirga e’tibor qaratish zarur. Horwitz va hammualliflarning tadqiqoti xorijiy til auditoriyasida xavotirning o‘ziga xos xususiyatlarini tushunish uchun nazariy asos beradi [1]. Shuning uchun o‘qituvchi talabaning faqat grammatik to‘g‘riligini emas, balki muloqotda qatnashishga tayyorligini ham hisobga olishi kerak.

Ikkinchidan, muloqotga tayyorlik modeli talabalarning nima sababdan ayrim vaziyatlarda faol, boshqa vaziyatlarda esa sust bo‘lishini tushuntirishga yordam beradi. MacIntyre va hammualliflarning yondashuvi kommunikativ xulq-atvorda vaziyatga xos omillar muhimligini ko‘rsatadi [2]. Shu sababli o‘qituvchi talabalarga turli shakldagi, mazmunli va ularning tayyorgarlik darajasiga mos topshiriqlar berishi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, erkin muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish muntazam nutqiy amaliyotni talab qiladi. Nationning til o‘rganishning to‘rt yo‘nalishiga asoslangan yondashuvi mazmunni tushunish, til vositalarini o‘rganish, mazmunli nutq yaratish va ravonlikni rivojlantirish o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash zarurligini asoslaydi [3]. Agar darslarda asosan grammatik qoidalarni tushuntirishga e’tibor berilib, amaliy muloqot uchun yetarli vaqt ajratilmasa, talabalar o‘z bilimlarini real vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatidan cheklanishi mumkin.

To‘rtinchidan, xatolarni tuzatish usuli topshiriq maqsadiga mos bo‘lishi lozim. Grammatik aniqlikka qaratilgan mashqlarda xatoni darhol tuzatish foydali bo‘lishi mumkin. Biroq ravonlikka yo‘naltirilgan topshiriqlarda tez-tez to‘xtatish muloqotning uzluksizligini buzishi ehtimoli mavjud. Shu bois o‘qituvchi aniqlik va ravonlik o‘rtasida muvozanatni saqlashi zarur. Maqolada taklif etilgan to‘rt bosqichli model ushbu omillarni birlashtirishga qaratilgan. U psixologik qo‘llab-quvvatlash, lingvistik tayyorgarlik, mazmunli muloqot va refleksiyani yagona pedagogik jarayon sifatida ko‘rib chiqadi.

Xulosa. Xorijiy tilni o‘rganishda talabalarning nutqiy to‘siqlarini bartaraf etish kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir. Ilmiy adabiyotlar tahlili nutqiy qiyinchiliklar psixologik xavotir, lingvistik cheklovlar va pedagogik muhit bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Talabalarning erkin muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun juftlikda ishlash, rolli o‘yinlar, takroriy nutqiy mashqlar, qo‘llab-quvvatlovchi fikr-mulohaza, tayanch iboralardan foydalanish va refleksiya kabi metodlarni uyg‘unlashtirish tavsiya etiladi. Bunda o‘qituvchi talabalar uchun xato qilishdan qo‘rqmay fikr bildirish mumkin bo‘lgan, o‘zaro hurmat va hamkorlikka asoslangan ta’lim muhitini yaratishi muhim.

Maqolada taklif etilgan to‘rt bosqichli pedagogik model nutqiy to‘siqlarni aniqlash, tayyorgarlikni shakllantirish, mazmunli muloqotni tashkil etish va mustaqil nutqqa bosqichma-bosqich o‘tishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv nazariy jihatdan asoslangan pedagogik taklif bo‘lib, uning amaliy samaradorligini aniqlash uchun keyingi tadqiqotlarda tajriba-sinov ishlari olib borilishi lozim. Umuman olganda, xorijiy til ta’limida asosiy e’tibor faqat grammatik bilimlarni egallashga emas, balki ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo‘llashga ham qaratilishi kerak. Muntazam nutqiy amaliyot, psixologik qo‘llab-quvvatlash va maqsadga muvofiq pedagogik metodlar talabalarning xorijiy tilda muloqot qilishga bo‘lgan ishonchini va tayyorligini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. The Modern Language Journal, 70(2), 125–132.
2. MacIntyre, P. D., Clément, R., Dörnyei, Z., & Noels, K. A. (1998). Conceptualizing willingness to communicate in a L2: A situational model of L2 confidence and affiliation. The Modern Language Journal, 82(4), 545–562.
3. Nation, I. S. P. (2007). The four strands. Innovation in Language Learning and Teaching, 1(1), 2–13.
4. Tsiplakides, I., & Keramida, A. (2009). Helping students overcome foreign language speaking anxiety in the English classroom: Theoretical issues and practical recommendations. International Education Studies, 2(4), 39–44.
5. Nabiyeva, Dilshoda. (2021). Xorijiy tilni o’rgatishda nutq kompetensiyalari va ularni shakllantirish metodlari. Общество и инновации. 2. 91-96. 10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp91-96.